

STOCKHOLMS KYRKLIGA OCH RELIGIÖSA  
FÖRHÅLLANDEN

AF

S. A. FRIES.

Då aposteln Paulus omkring år 50 e. Kr. besökte Athen, skall han enligt Ap. Ger. 17, sedan han »gått omkring och noga betraktat helgedomarna», hafva hållit ett tal på Areopagen och inledt detta med orden: »I atheniensiske män! jag ser, att I uti allt ären mycket benägne för gudsdyrkan». Samma omdöme skulle han utan tvifvel kunna uttala, om han i våra dagar hade tillfälle att lära känna den svenska hufvudstadens kyrkliga och religiösa förhållanden. Måhända skulle äfven ett och annat i öfrigt af hans omnämnda tal till athenarne kunna äga sin tillämpning på vårt kyrkliga och religiösa lif och tillika blifva en hälsosam erinran för de många församlingar och samfund, som samlat sig kring de talrika templen och gudstjänstlokalerna i vår stad, att deras sökande efter Gud i flera afseenden är ett sökande efter »den okände guden», så vidt som tillvaron af de många sinsemellan af olika trosåsikter, fromhetsideal och religiösa lifsintressen skilda religionssamfund, partierna och riktningarna oförtydbart bära vittne om så väl ett allvarligt sökande efter Gud, som en viss osäkerhet om denne Guds sanna väsen och rätta sättet att träda i lifsgemenskap med honom.

Jag skall emellertid icke här undersöka dessa frågor eller tillämpa Pauli atheniensiska tal på våra kyrkliga och religiösa förhållanden; uppgiften är endast att i några korta drag skildra de former, i hvilka det religiösa lifvet i Sveriges hufvudstad för ögonblicket vunnit gestalt och uppenbarar sig.

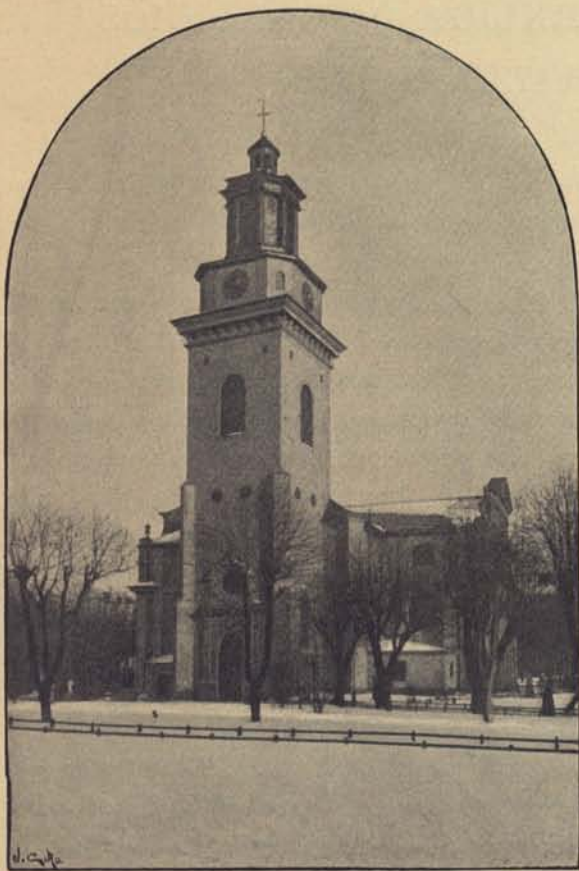
\* \* \*

Den 1 januari 1897 utgjorde Stockholms stads invånareantal nära 275,000 personer. Af dessa tillhöra de allra flesta den svenska statskyrkan.

Endast ett antal af inemot 2,000 personer hafva officiellt utträdt till andra protestantiska kyrkosamfund, hufvudsakligen till metodist-episkopal-kyrkan (omkring 1,500 personer), men baptismen med omkring 3,600 anhängare, Svenska missionsförbundet med ungefär 3,400 medlemmar och Frälsningsarmén med en »stående här» af öfver 1,500 »man» (inklusive »officerare» och »anställda») innesluta i sig en visserligen icke i siffervärde så stor, men dock genom sitt verksamma religiösa intresse högst aktningsbjudande

minoritet, som väl till namnet ännu tillhör statskyrkan, men i själfva verket genom sina religiösa åsikter och sitt verksamhetssätt skilt sig från henne för att intaga en mer eller mindre oppositionell ställning till den gamla moderkyrkan.

Vid sidan om redan nämnda sekter må äfven följande namn gifvas: irvingianer eller den katolskt-apostoliska kyrkan (omkr. 300 medlemmar), svedenborgare i två församlingar med omkring ett 70-tal medlemmar i hvarje, Brödräfsamlingen (ett tiotal medlemmar), samt slutligen mormoner, sjundedagsadventister, »sprängbataljonen», hvarjämte de bägge teosofiska samfunden kunna räknas hit, det ena med ett nittiotal, det andra med ett femtiotal medlemmar.



265. Maria kyrka.

Utom dessa från protestantismen utgångna sekter finnas äfven diasporaförsamlingar tillhörande främmande kyrkosamfund. Så räknar den engelskt-episkopala kyrkan omkring 70, den franskt-reformerta ett tiotal medlemmar. Äfven Tysklands och Finlands protestantiska kyrkor hafva hvar sin församling, men dessa äro, ehuru icke territoriella, inorganiserade i den svenska statskyrkan, och deras kyrkoherdar äro bisittare i Stockholms stads konsistorium. Medlemmarne själfva äro för öfrigt icke uteslutande tyskar och finnar. Den romerskt-katolska kyrkan har en församling af omkring 800 medlemmar; den grekiskt-ortodoxa omkring 70. Judarne utgöra i en för-

samling ett antal af 1,300 personer. Icke så få af dessa äro emellertid kyrkoskrifna i de territoriella kristna församlingarna, emedan den kungl. resolutionen af den 18 sept. 1896 föreskrifver, att judar, som icke äro svenska medborgare, icke skola kyrkoskrifvas i den mosaiska församlingen i Stockholm.

De många tempelspirorna och de ännu flera i husraderna undanskymda gudstjänstlokaler bära vittnesbörd om talrikheten af de heliga rum, där hufvudstadens invånare söka sin andliga näring och uppbyggelse. Statskyrkan äger ett tjugotal större och mindre kyrkor, tillhörande vare sig de särskilda hufvudförsamlingarna<sup>1</sup> eller stadens och statens institutioner, t. ex. fattighuskyrkorna, Skeppholmskyrkan och Gustaf-Adolfskyrkan, eller enskilda sällskap, t. ex. Ersta kapell, Blasieholmskyrkan, Ansgariikyrkan och fyra s. k. missionshyddor, hvilka arbeta i statskyrkans tjänst. Metodisterna äga två kapell och tre andra predikolokaler (S:t Paulskyrkan, Adolf Fredriks torg 6; Trefaldighetskyrkan, Majorsgatan 3—5; S:t Peter, Vallingatan 20; S:t Markus, Kocksgatan 24; Brännkyrkagatan 134); baptisterna, som sönderfalla i sex distrikt eller församlingar, äga i Stockholm fyra »bönehus» och två andra predikolokaler (Betelkapellet, Malmskillnadsgatan 48 D; Salemskapellet, Folkungagatan 14; Ebenezerkapellet, Blecktornsbacken; Tabernaklet, Vegagatan 2; Storgatan 23; Handtverkaregatan 24 A); Svenska missionsförbundet, hvars stockholmsafdelning består af åtta »friförsamlingar», af hvilka fem utgöra den år 1871—1874 bildade »Lutherska missionsföreningen», som år 1877 anslöt sig till »Svenska missionsförbundet», håller uppbyggelsestunder i Södra missionshuset vid Högbergsgatan 27, Immanuelskyrkan vid Thulegatan, Rörstrands missionshus och Kungsgatan 48 m. fl. ställen. Svedenborgarne predika på tvenne skilda lokaler, »Nya kyrkans församling» i Hotel Continental W 6 stora sal, »Nya kyrkans svenska församling» i Arbetareinstitutet (Klara norra Kyrkogata 8), Brödräförsamlingen i Kungsträdgårdsgatan 12, irvingianerna i sitt kapell vid Odengatan 20. Frälsningsarmén har sitt »högkvarter» vid Östermalmsgatan 24, men dess andaktstunder hållas på en mängd platser i staden. Mormonerna sammanträda Hornsgatan 80.

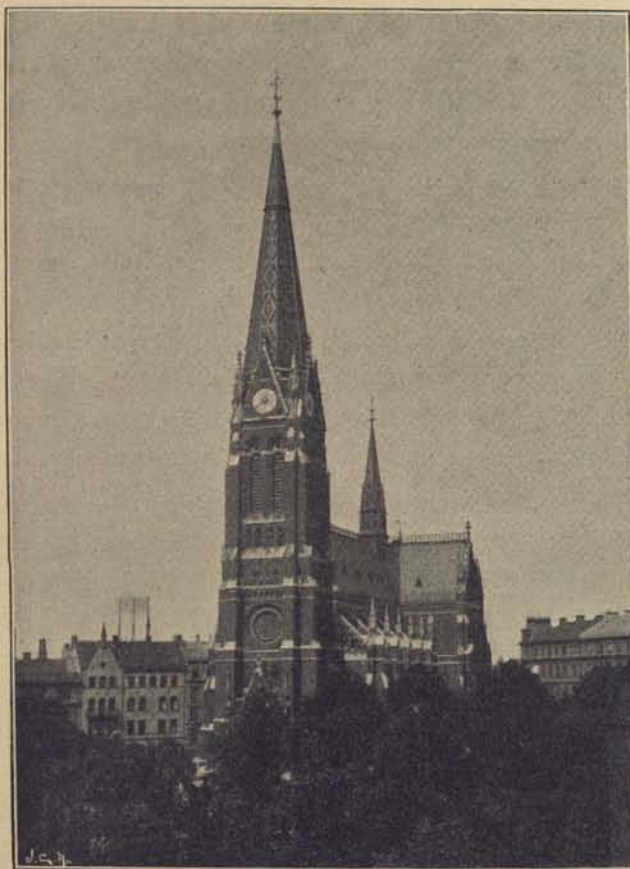
De engelska och franska församlingarna äga hvar sin kyrka, den förra vid Vallingatan (S:t Peters och S:t Sigfrids kapell), den senare vid Humlegårdsgatan. Den romerskt-katolska församlingen har tvenne kapell, S:t Eriks vid Folkungagatan och S:t Eugenias vid Norra Smedjegatan. I det

<sup>1</sup> Dessa äro: S:t Nikolai eller Storkyrkoförsamlingen (Staden inom broarna, Riddarholmen och Strömsborg), S:t Klara (sydvästra Norrmalm med Helgeandsholmen), S:t Jakob och S:t Johannes (sydöstra Norrmalm och partier norr därom), S:t Gertruds eller Tyska församlingen (icke territoriell, kyrkan ligger inom Storkyrkoförsamlingen), Maria Magdalena församling (västra delen af Södermalm), Katarina församling (östra delen af Södermalm), Ulrika Eleonora eller Kungsholms församling (Kungsholmslandet), Finska församlingen (icke territoriell, kyrkan ligger inom Storkyrkoförsamlingen), Hedvig Eleonora eller Östermalms församling (öster om Jakob och Johannes, med Djurgården), Adolf Fredriks församling (norr om Klara och väster om Johannes).

s. k. ryska huset, Odengatan 2, finnes ett kapell för den grekiskt-ortodoxa församlingens gudstjänst. Judarne hafva sin synagoga vid Wahrendorfs-gatan.

Utom nu nämnda kyrkor och kapell finnes en mängd smärre lokaler, hvilka mer eller mindre regelbundet apteras till gudstjänstrum. Ett par större gudstjänstlokaler intaga på visst sätt en af församlings- och sektbildningarna oberoende ställning, nämligen Betlehemskyrkan vid Sergelgatan

och Florakyrkan vid Floragatan.<sup>1</sup>



266. Johannes kyrka.

I nära förenig med dessa gudstjänstliga lokaler står en ganska talrik mängd dylika rum för söndagskolor, barmhertighetsinrättningar, syföreningar och anstalter för utbildande af predikanter och lärare för de skilda religiösa samfundens behof. Till en del sammanfalla dessa med de egentliga gudstjänstrummen, men många användas i hvardagslag till profana och till och med mycket profana ändamål. Under sommaren tages Guds fria natur ofta i anspråk för gudstjänster. Detta gäller i synnerhet de smärre sekternas och kretsarnas andaktsstunder, hvilka ofta förenas med sällskapliga utflykter i det gröna.

Många af gudstjänsterna, böne- och uppbyggelsestundernas predikningar (jmf. nedan) utföras af predikanter, hvilka af egen drift eller på privat kallelse af »vännen» och meningsfränder uppträda med ordets förkunnelse och sakramentsförvaltning. De flesta stadigvarande predikanterna hafva dock något slags officiell kallelse. Utom statskyrkans präster hafva äfven det katolska prästerskapet, den judiske rabbinen samt en del af metodistkyrkans prästerskap och de svedenborgska församlingsföreståndarne rättighet

<sup>1</sup> Om kyrkobyggnadernas arkitektur se afdelning XXII.

att förrätta vissa kyrkliga handlingar med laga kraft och verkan, t. ex. vigsel. Det är svårt att nämna någon bestämd siffra utvisande antalet af sekternas predikanter. Baptistförsamlingarnas adresslista för år 1896 upp-tager 38 predikanter såsom boende i Stockholm (inklus. Betelseminariets alumner), metodisterna underhålla åtta predikanter och Lutherska missions-föreningen sju, men dessa siffror kunna för ingen del sägas representera det verkliga antalet, hvilket torde vara vida större.

I statskyrkans tjänst direkt anställda präster utgöra ett femtiotal. Den högsta kyrkliga styrelsen i Stockholm utöfvas af Stockholms stads konsistorium,<sup>1</sup> som sammanträder i en sal i Storkyrkan och utgöres af stadens tio ordinarie kyrkoherdar med kyrkoherden i Storkyrkoförsamlingen, kallad pastor primarius (eg. primarius pastor), såsom ordinarie präses. Ärkebiskopen fungerar äfven, när han så vill, som »förmämste präses» vid sidan om pastor primarius, och för ärkebiskopen skall ock, »när så om-tränger, räkenskap göras, och till honom de saker af konsistorium refereras, som hans censur behöfva». Pastor primarius, som tillsättes af konungen inom ett af församlingen med ärkebiskopens »ja och samtycke» gjordt för-slag af trenne prästmän, är visserligen att betrakta som biskops vederlike i Stockholm såsom ett i viss mening själfständigt stift, och har därför själf-skrifven plats i kyrkomötet, rätt och plikt att utöfva uppsikt öfver alla stadens församlingar samt gifva venia concionandi, men han äger icke rätten att inviga präster för Stockholm och bär icke biskopliga insignier. Vice präses i konsistoriet är kyrkoherden i Klara församling.

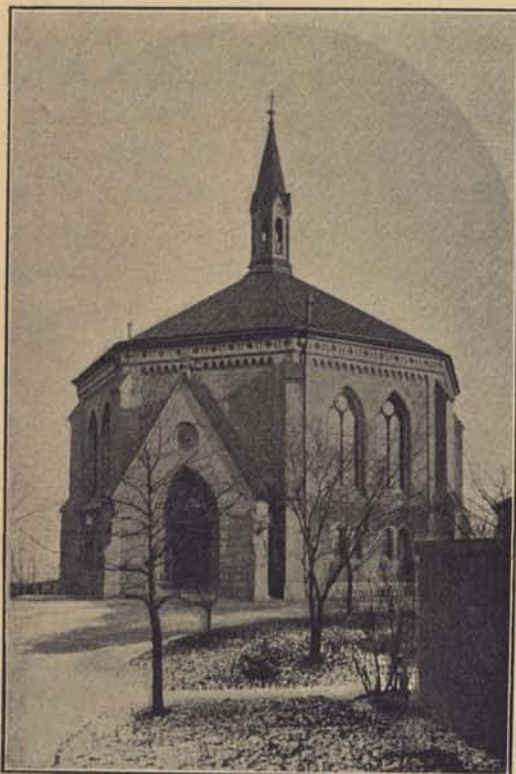
De flesta prästerliga befattningar i hufvudstaden tillsättas på vanligt sätt, men sökande kunna anmäla sig från hela riket. Några församlingar hafva emellertid särskilda privilegier. Storkyrkoförsamlingens äro redan an-tydda; Maria Magdalena, S:t Gertruds (eller Tyska) och Finska försam-lingarna kalla ett obegränsadt antal präster, och den, som vid valet fått de flesta rösterna, skall af konungen utnännas, dock att domkapitlet i Uppsala<sup>2</sup> först pröfvar och godkänner den tyske kyrkoherdens »rättrogenhet». Den kungliga utnämningrätten är alltså i de tre sista församlingarna helt och hållet skenbar. Så mycket större är den i Adolf Fredriks, där konungen är patronus. Till komministraturerna kunna äfven fjärde profpredikanter kallas, men konungen äger ej i detta fall, såsom annars vid liknande, ut-nämningrätten.

<sup>1</sup> Evangeliska fosterlandsstiftelsen med 157 missionsföreningar i hela landet, Svenska missionsförbundet, hvartill omkring 860 »friförsamlingar» med ett högst varierande med-lemsantal, mestadels mycket små, anslutit sig, hafva sina högsta styrelser förlagda till hufvudstaden; så är äfven förhållandet med baptisterna och Frälsningsarmén.

<sup>2</sup> I denna bestämmelse, liksom däri att ärkestiftet är vid behof skyldigt förse Stock-holms stad med präster, torde — utom att ärkebiskopen är präses i konsistorium och ledamot af direktionen för Stockholms stads undervisningsverk — de enda nu kvarvarande spä-ren efter Stockholms forna afhängighet till ärkestiftet vara att finna.

Många mindre prästsysslor vid offentliga inrättningar eller s. k. pastoratsadjunkter utses af vederbörande myndigheter eller kyrkostämmor; kyrkoherdarne kalla äfven sina adjunkter och enskilda sällskap fattig- eller diakonpräster, hvilka sistnämnda dock officiellt äro att betrakta som pastorsadjunkter. Samfundet Pro fide et christianismo äger äfven rätt att tillsätta några kateketer i hufvudstaden.

Vid sidan om Stockholms stads konsistorium finnes äfven ett annat, hofkonsistorium, hvars präses är öfverhofpredikanten (f. n. biskop Billing i



267. Ersta kapell.

Västerås), och hvars bisittare utgöras af tvenne ordinarie hofpredikanter och för närvarande fyra regementspastorer. Under detsamma lyda de tjänstgörande hofpredikanterna (för närvarande aderton), hof-, regements- och bataljonsförsamlingarna samt Skeppsholms församling.

I statskyrklig anda vilja äfven vissa enskilda sällskap verka genom inre mission. Stockholms stadsmission utöfvar genom skriftspridning, predikoverksamhet (i Betlehemskyrkan, Kungsholmsgatan 40, Nybrogatan 36), fattigbjudningar, sjuk- och krogbesök (under år 1895 till ett antal af 12,082), barnhem m. m. en ej ringa »inre mission», som dock delvis sammanfaller med fattigvården (se föregående afdelning). Stockholms stadsmission har vid sidan om

»Stockholms evangelisk-lutherska missionsförening» (stiftad 1877) anslutit sig till »Evangeliska fosterlandsstiftelsens» stora missionsförenings organisation. I samma riktning kan man anse »Israelsmissionens» och diakonissarbetets inre mission röra sig, i den mån dessa beröra rent religiösa förhållanden.

En sådan omfattande organisation för kyrkliga och religiösa syften kräver stora omkostnader. Statskyrkoförsamlingarnas kyrkobudget har de senaste åren uppgått till omkring en half million kronor årligen.

Lutherska missionsföreningens inkomst- och utgiftsstat för år 1895 uppgick till öfver 64,000 kronor; baptistförsamlingarna i Stockholm kunde för samma tid i gåfvomedel uppvisa mer än 62,000 kronor, metodisterna en budget af öfver 30,000 kronor, och Stockholms stadsmission hade detta år

ett inkomst- och utgiftskonto af omkring 22,000 kronor. De behöfliga penningebeloppen inkomma dels genom lagstadgad debitering, dels — och detta gäller i synnerhet friförsamlingarnas inkomster — genom frivilliga gåfvor, inkomster af basarer, ofta i förening med syföreningsverksamhet, konserter, föredrag, kollekter, förläggarverksamhet m. m.

Den religiösa uppbyggelsen och undervisningen tillgodoses genom predikningar, föredrag, konfirmationsundervisning (nattvardsbarnens antal år 1896 utgjorde öfver 3,000), söndagsskolor, vespergudstjänster, barngudstjänster, andliga konserter och liknande sammankomster i religiöst syfte. För att gifva ett begrepp om deras talrikhet kunna följande siffror anföras. Under veckan från och med söndagen den 28 juni till och med lördagen den 4 juli 1896 annonserades (allt i runda tal) 180 predikningar, däraf på söndagen 125 (35 af statskyrkan och resten af friförsamlingarna och enskilda), och under veckan ett 50-tal af frireligiösa; många af nu nämnda religiösa sammankomster utgjordes af »missionsutfärder» till Haga, Grönvik, Sickla, Rydboholm, Lidingön, Södertelje m. fl. orter i Stockholms närhet.

Under vintern komma sådana utfärder i regeln icke i fråga, men gudstjänsterna och uppbyggelsemötenas antal sväller högst betydligt. Under veckan från och med den 13 till och med den 19 december 1896 höllos på själfva söndagen 175 gudstjänster, af hvilka 60 komma på statskyrkans räkning, och i själfva veckan 150, inalles omkring 325 religiösa sammankomster; de ojämförligt flesta höllos af friförsamlingarna. Vid de stora högtiderna och den s. k. böneveckan, en inrättning af den »evangeliska alliansen», blifva uppbyggelsefällen ännu talrikare. Detta är äfven händelsen vid de många sekternas och föreningarnas års- eller periodsammankomster. Evangeliska fosterlandsstiftelsen, Svenska missionsförbundet, baptisterna, Svenska bibelsällskapet, Svensk-lutherska prästkonferensen och andra sällskap och föreningar hafva i Stockholm sina generalsammankomster.

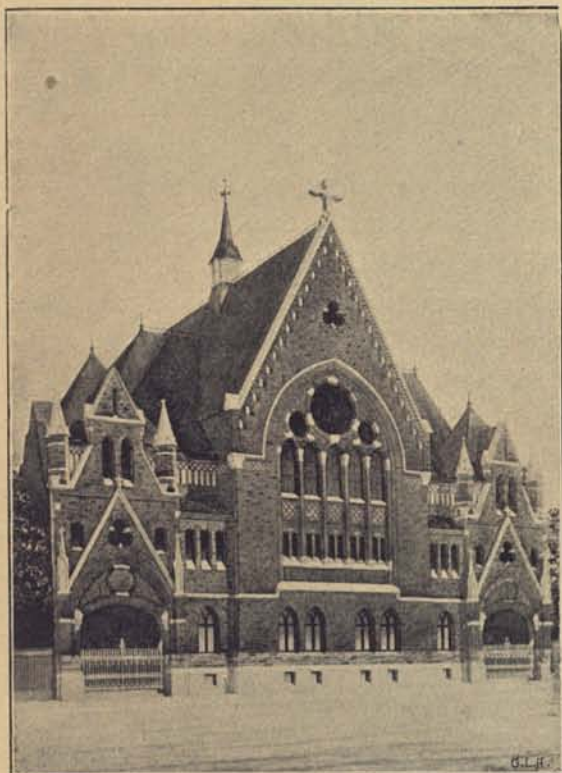
De större religiösa mötena erbjuda uppbyggelse och undervisning ej endast genom föredrag, predikan och sång, utan äfven genom diskussioner, hvilka vanligen röra sig kring praktiska frågor eller rätta uttydningen af någon biblisk tanke eller ett bibelspråk. Rent polemiska diskussioner eller disputationer förekomma i allmänhet icke, ehuru en polemisk underström helt naturligt måste gå fram i de särskilda kyrkornas och sekternas åskådningar gent emot hvarandra, något som ju äfven ej helt och hållet kan undvikas i predikan, föredrag och diskussioner. Fördragsamheten mellan sekterna synes också vara i tilltagande. För öfrigt variera dessa predikningars innehåll och art i det oändliga, från de mest krassa och fantastiska religiösa åskådningar, ofta med starka apokalyptiska tendenser (sprängbataljonen, adventisterna) i förening med en ej ringa fanatism och intolerans, till en mera lugn och värdig eller sublimerad trosåskådning (vanligen inom statskyrkan).

Till de religiösa uppbyggelsemedlen bör äfven den religiösa bok-, broschyr-, tidskrifts-, tidnings- och flygbladslitteraturen räknas. År 1895 utgafs i Stockholm ett hundratal religiösa skrifter (böcker, broschyrer) och under förra året ett 30-tal tidningar och tidskrifter. Fosterlandsstiftelsen tryckte år 1895 ej mindre än 776,445 exemplar religiös litteratur, Lutherska missionsföreningen under de senaste åren 220,000 exemplar och baptisterna öfver 30,000, o. s. v. Huru mycket af denna litteraturflod har sitt utflöde i själfva Stockholm, är svårt att säga, men att det icke är en alltför liten

del kan man hålla för ganska sannolikt, ehuru proportionvis läslusten tyckes vara större i landsorten än i hufvudstaden.

Efter allt att döma tyckas de s. k. frireligiösa eller sekternas anhängare hafva största lusten för läsning af religiös litteratur. Denna är också mestadels utgången från sådana kretsar, vare sig det är fråga om författare, öfversättare eller förläggare. Detta sammanhänger förmodligen med den omständigheten, att det religiösa lifvet starkast (åtminstone skenbart) pulserar i dessa kretsar, hvar om längre ned skall talas.

Huru omfattande och grundlig än den religiösa undervisningen torde vara, är den dock långt ifrån tillräcklig. Vi lämna alldeles den frågan där-



268. Trifaldighetskyrkan.

hän, om arbetet är rätt fördeladt och organiseradt, och vi kunna äfven se bort från lämpligheten eller olämpligheten af de metoder, som i allmänhet användas, och de formuleringar af de religiösa begreppen, som bibringas ungdomen och de fullvuxne.

Skolundervisningen i kristendom skulle visserligen under sakernas nuvarande allmänna läge icke gifva anledning till någon klagan, om barnen verkligen kunde tillhållas att gå sina »14 kurser» (se afdeln. XI s. 311) samt om konfirmationsklassernas storlek minskades. Men då massor af i synnerhet gossar på »malmarna» till följd af föräldrarnes fattigdom och nödvändigheten att barnen så tidigt som möjligt kunna försörja sig själfva, icke hinna längre än till 8 à 9 kurser, och de sedan införas i en konfirmations-



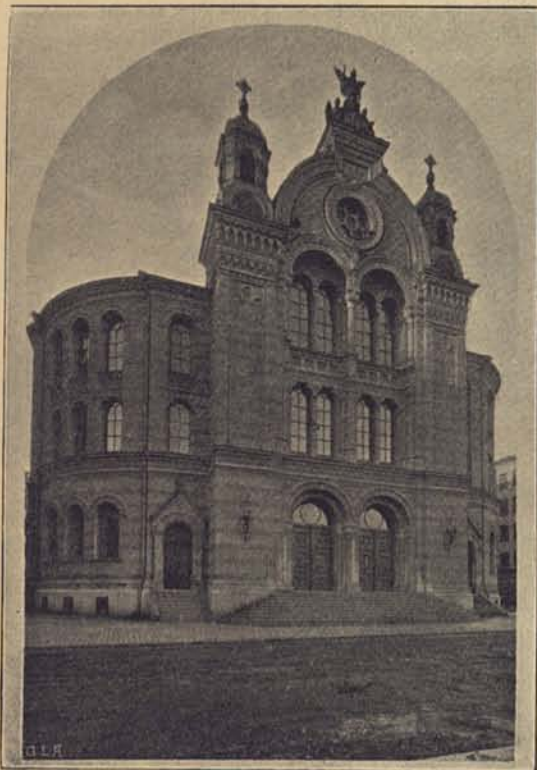
klass på 100 lärjungar och därutöver, så kan resultatet i fråga om kunskaper ej blifva annat än ytterst klen. Det hela inskränker sig faktiskt till ett nödortfigt inlärande af Luthers lilla katekes och någon bibelläsning. Och hvad hjärtats religiositet vidkommer, torde denna i bästa fall stanna vid en viss vördnad för det heliga. Förhållandet är emellertid bättre i de inre församlingarna, där befolkningen är mindre och det ekonomiska välståndet högre, så att en icke ringa del af den uppväxande ungdomen får tillfälle att åtnjuta religionsundervisning i enskilda och offentliga elementarläroverk eller inhämta folkskolans »14 kurser». Med strängare tillämpning af skollagen och större tillgång på prästerliga krafter för kateketverksamheten skulle ungdomens religiösa uppfostran efter förhållandena i allmänhet kunna sägas vara mönstergill i Stockholm. Det bör också icke lämnas oanmärkt, att söndagsskolverksamheten spelar en icke ringa roll i barnauppfostrans arbete i hufvudstaden. År 1895 utgjorde söndagsskollärarnes antal i Stockholm 965 och barnens 12,439. Åtta söndagsskolor tillhörde Svenska missionsförbundet, sex baptisterna, tvenne Evangeliska fosterlandsstiftelsen och öfriga andra sekter samt statskyrkan. Dessutom hållas i många kyrkor barn- eller skolgudstjänster. Ett mellanting mellan egentliga söndagsskolor och skolgudstjänster äro de i Tyska kyrkan, Hedvig Eleonora, Johannes kyrka och Erstakapellet förekommande barngudstjänsterna, där barnen delvis äro indelade i klasser.

Vida sämre beställt är det med den religiösa uppfostran efter konfirmationen, hvilken kyrkliga akt med föregången undervisning sällan försummas eller ringaktas, ej ens af många s. k. frireligiösa, hvilka annars upprättat en s. k. bibelskola för att meddela den religionsundervisning, som motsvarar konfirmationsläsningen i statskyrkan. Men denna bibelklass har fört ett tynande lif. Efter konfirmationen äro ynglingen och jungfrun lika väl som de äldre för sin religiösa uppfostran endast hänvisade till predikningar, föredrag, religiösa föreningar, t. ex. K. F. U. M.,<sup>1</sup> K. F. U. K.,<sup>2</sup> ynglinga- och jungfruföreningar, i hvilka man äfven med aktningvärd ifver söker sörja för den religiösa kunskapens tillväxt. Men i detta arbete fattas som bekant system och metod, och det kan på intet sätt ersätta den alltmera försvinnande husandakten och den ordnade bibelläsningen. Den lätta och rika tillgången på andlig litteratur torde visserligen i någon mån kunna ersätta husförhören och andra kyrkliga förhör, hvilka äro afskaffade i Stockholm, men arten af den andliga litteraturflod, som årligen utströmmar från hufvudstaden, torde i allmänhet ej vara ägnad att väcka den religiösa kunskapsörsten eller benägenheten för det mera tankeanstängande och djupa religiösa studiet, så vidt det ej blir fråga om enstaka läropunkter, hvari den ena sekten afviker från den andra. Den privata själavården, åtminstone

<sup>1</sup> Kristliga föreningen af unge män har sin hufvudlokal Birger Jarls gatan 35.

<sup>2</sup> Kristliga föreningen af unga kvinnor har sin hufvudlokal Arsenalsgatan 1 B.

i rent undervisande syfte, är ytterst minimal, och ottesångs- och bibelförklaringarna i kyrkorna, af hvilka de förra egentligen skulle afse församlingens införande i den kristliga katekesens åskådning, och de senare en grundligare skriftutläggning, äro fåtaligt besökta och ofta ej utförda för sitt egentliga ändamål, utan förvandlade till uppbyggelsestunder i inskränktere mening. För den högre religiösa bildningen göres icke eller kan icke göras mycket från statens eller det enskilda initiativets sida. Ofvan antydda föredrag i föreningar eller enskilda föreläsningar och diskussioner kunna ej ersätta



269. Immanuelskyrkan.

hvad en ordnad högre religionsundervisning kunde och borde åstadkomma. De anstalter, som inom andra grenar af mänskligt kunskapsområde gifva en ordnad utvidgning af folkskolans undervisning, hafva af tvång eller grundsats uteslutit de religiösa frågornas behandling. Så är förhållandet med arbetareinstitutets, arbetareföreningens, borgareskolans och andra institutioners offentliga föreläsningar. Öfver hufvud taget saknar Sveriges hufvudstad målsmän och institutioner för den högre religionsvetenskapliga forskningen, hvaraf äfven följderna är den, att det fattas så godt som alla tillfällen att efter konfirmationstiden öka sina kunskaper i religiösa och kyrkliga frågor på ett sätt, som verkligen är upplysande och fördjupande det religiösa lifvet.

Under nuvarande förhållanden tyckas föreläsningar vara den mest användbara formen, men sådana saknas så godt som alldeles af så väl högre som lägre slag.

Emellertid är Stockholm icke alldeles utan institutioner, som i viss mening skulle kunna sägas vara ämnade att representera den högre religiösa bildningen. Statskyrkan har Stockholms prästsällskap, samfundet Pro fide et christianismo och Svenska bibelsällskapet. I stort sedt äro dock dessa samfund endast praktiskt verksamma och hafva i så måtto, liksom Svenska kyrkans missionsstyrelse, Svenska missionssällskapet, Gustaf-Adolfs-föreningen, Evangeliska fosterlandsstiftelsen med dess missionsinstitut å Johannelund (utanför Stockholm) och andra för yttre och inre mission verksamma

sällskap, tvifvels utan en stor uppgift att fylla ej endast i Stockholm, utan i hela vårt land, men den ofvan antydda bristen i religiös uppfostran förmåde på intet sätt fylla och sträfva knappast därefter. Liknande torde förhållandet vara med Svenska missionsförbundets »missionskola» (Högbergsgatan 27), som närmast motsvarar en offentlig elementarskola, och baptisternas »Betelseminarium» (Engelbrektsgatan 18); bägge dessa institutioner afse närmast att utbilda predikanter åt samfunden.

Den s. k. bildade medelklassen torde vara den del af Stockholms befolkning, som är mest kyrklig i detta ords vanliga mening. Den besöker gärna gudstjänsten, i synnerhet högmässan, men äfven aftonsången, särskildt långfredagens, julottans och nyårsaftonens gudstjänster. Ehuru man lätt konstaterar en viss och lätt förklarlig tendens att »välja» predikanter, så kan man dock ännu se en ej så ringa benägenhet i synnerhet hos de äldre att hålla sig till församlingskyrkan och dess prästerskap, så väl när det gäller att höra predikan, som då det är fråga om kyrkliga förrättningar. De heliga sedvänjorna vid begrafning och bröllop iakttagas med all vördnad; barndopet försummas så godt som aldrig, ehuru det ej i allmänhet tyckes firas såsom någon familjefest; nattvardens bruk är däremot i betänkligt aftagande, ja man torde kunna påstå, att en högst ringa procent af hufvudstadens befolkning brukar detta sakrament efter konfirmationen och den första nattvardsgången.

Hvad nu den innerligare religiositeten inom den bildade medelklassen vidkommer, så är det naturligtvis högst vanskligt att yttra sig härom. Den pietistiska riktningen har visserligen äfven här sina anhängare, och denna fromhetsart faller lättast i ögonen både i sina förtjänstfulla och icke förtjänstfulla yttringar, men en del af ifrågavarande folkklass torde icke hafva några större religiösa intressen, ehuru den därför icke är religions- eller kyrkofientlig.

En tredje part ådagalägger på enkelt, mera gammaldags sätt sin fromhet genom att såsom »de stilla i landet» frukta Gud och förnöjsamt gå sin kallelses väg fram i lifvet. Ett gemensamt drag i denna folkklass' religiositet är dess sinne för tolerans mot olika tänkande, hvarmed de gärna förbinda en hvad man vanligen kallar »liberal» trosåskådning. Undantag från regeln gifvas visserligen här som alltid.

På ömse sidor om denna s. k. bildade medelklass finna vi andra folkklasser. På högra flygeln stå intelligensaristokratien och med den genom börd eller socialpolitisk ställning närstående grupper. Hos dessa finner man — vissa undantag frånräknade — antingen en fullständig indifferentism för alla kyrkliga och religiösa ting och till och med afvoghet mot dem, eller ock en stark dragning åt katolsk mystik, reformert pietism och metodism med deras blomstrande föreningsväsen. Af olika skäl är den »dogmatiska» strömningen inom dessa kretsar nästan motsatt den i medelklassen här-

skande, hvarmed ej sällan sammanhänger, att där det religiösa intresset är mera lefvande, vänder det sin verksamhetslusta från statskyrkan till för- enings- och sektväsendet. Så vidt denna samhällsklass besöker Herrens bord, sker detta oftast — och det är äfven fallet med en del af medelklassen — i Blasieholmskyrkan och Ersta kapell.

Slutligen hafva vi till vänster om medelklassen de stora arbetaremas- sorna eller det fjärde ståndet i allmänhet. Dessa hafva fått minsta religiösa uppfostran, och minst göres också för dem efter konfirmationstiden. Det är sannt, att man vinnlägger sig om att bibringa dem vetandets frukter på en



L. Larsson fot.

270. Frälsningsarméns högkvarter.

mängd områden, men, såsom redan är antydt, är religionen härifrån ute- sluten, ja hvad värre är, stundom blifva vetenskapens resultat framställda i sådant ljus, att de direkt eller indirekt förstöra religionen, hvartill orsaken äfven må sökas i den religiösa uppfostran vetenskapens idkare själva en gång fått och fortfarande få. Faktum är, att stora massor af arbetareklassen äro i högsta grad indifferent för religionen eller rent af ateister och mate- rialister, hvilket äfven sammanhänger med socialdemokratisk och utilitistisk propaganda. Arbetareklassen besöker sällan den offentliga gudstjänsten; infinna sig arbetare någon gång i större antal vid en gudstjänst i någon af statskyrkorna, så väcker detta förundran hos andra kyrkobesökande. Något bättre tyckes tillståndet vara hos kvinnorna än hos männen, och detta torde

äfvén vara orsaken till, att mödrarna låta döpa sina barn, så framt ej den fullständiga indifferentismen tillåter barnmorskorna att utan vidare invändningar föra barnen till dopet. Nattvardsgång hör till sällsyntheterna. Mestadels är det gamla kvinnor af denna folkklass, som besöka Herrens bord. Så väl här som i de andra folkklasserna är den privata bikten så godt som alldeles ur bruk. Försök att genom samtal eller skrifter väcka det religiösa intresset till lif motarbetas ej endast af den irreligiösa kårandan, utan äfvén af bristande förtroende till den talandes redliga afsikter, enär hans tillhörighet till en annan folkklass väcker misstro, att han icke är oegennyttig, och att religionen blott är medel hos de »makthafvande» att hålla arbetarne i andligt, politiskt och socialt förmynderskap.

Det skall emellertid visst icke förnekas, att äfvén andra krafter äro i verksamhet bland arbetareklasserna, hvilka söka motverka irreligiositeten. Stockholms stadsmission underhåller tre manliga och tre kvinnliga »arbetare», några diakon- eller fattigpräster finnas äfvén, hvarjämte omkring 35 diakonissor äro anställda i församlingarnas tjänst. Största betydelsen torde Frälsningsarméns verksamhet hafva på detta område. Vi skola här alldeles bortse från denna kristendomsforms egendomligheter i öfrigt och endast erinra oss, att Frälsningsarmén genom sitt sätt att bringa någon form af kristendom till de djupaste folklagren, i samband med ett storartadt socialt arbete i fattigvårdens tjänst, genom räddningshem, slumstationer, härbergen, ångkök, vedgårdar, arbetshem m. m., i ej ringa grad motverkar de irreligiösa makterna i det fjärde ståndet.

Sekterna och de mindre religiösa kretsarna rekryteras till en stor del från samma folkklass. Föreningsväsendet synes för dem vara den lämpligaste formen att bevara och utveckla de religiösa krafterna och således bidraga till att sätta en dam mot de ateistiska och indifferent strömmingarna bland arbetarne. En sådan rörelse som den naumannska i Tyskland, det s. k. »national-sociala partiet» på kristendomens grund, har ännu icke trängt in i Sveriges hufvudstad. År 1893 stiftades »kristliga arbetaresamfundet» i Stockholm, men detta har icke kunnat vinna någon större terräng och har på sista tiden splittrats, i det att den större fraktionen hyser pietistiskt-dogmatiska åsikter i förening med en dragning åt svärmisk apokalyptik, hvilket förlamar dess arbetskraft.

Inom det kyrkliga och religiösa lifvet finnas representanter för en mångfald af olika andliga strömningar och teologiska riktningar. De förra höra väsentligen till sekterna, och dessa härstamma från den reformerta kristenheten, England och Amerika, samt pietismen, hvilken äfvén har sin historiska genesis i de reformerta kyrkorna. Pietismen har äfvén stor utbredning inom de religiösa kretsar i hufvudstaden, som icke anslutit sig till s. k. fri församlingar. Men under det att den icke statskyrkliga pietismen väsentligen omfattat P. P. Waldenströms af donatistiska tendenser genomsyrade rörelse,

hvars dogmatiska egendomlighet ligger i försoningsläran, kvarstå de öfriga pietistiska strömningarna inom statskyrkan på genomsnittsortodoxiens ståndpunkt. Detta torde väl äfven vara händelsen med flertalet af hufvudstadens präster; en och annan är påverkad af den s. k. beckska teologien eller vissa mystiskt-teosofiska filosofemer, under det att några få hysa sympatier för den nyare, strängt vetenskapliga teologien. Af den schartauanska riktningen torde väl knappast någon präst och få lekmän finnas i hufvudstaden. De flesta präster tillhöra i dogmatiskt och kyrkopolitiskt hänseende den »lågkyrkliga» riktningen, endast ett mindre antal den »högkyrkliga».

Att det sedliga tillståndet i en sådan stad som Stockholm lämnar åtskilligt öfrigt att önska, kan man så godt som a priori antaga. Så väl dryckenskapslasten som prostitutionen äro fortfarande orsaken till hundratals människors och familjers andliga och ekonomiska ruin. Om ej alla tecken slå fel, skulle man dock våga hoppas en minskning hvad den förstnämnda lasten vidkommer. Härtill bidraga ej blott de många rent religiösa föreningarna, utan äfven nykterhetsföreningar, ynglinga- och jungfruföreningar, K. F. U. M., K. F. U. K., räddningshem, barnhem o. s. v. Den alltmera förbättrade polisbevakningen samt en starkare allmän opinion mot dryckenskap och lättfärdighet utöfva äfven en hälsosam inverkan. Sedan den 1 oktober 1896 äro alla varietéer i förening med spirituosauskänkning förbjudna. Hvad den yttre anständigheten och sedligheten vidkommer, torde också Stockholm stå framför kontinentens flesta hufvudstäder.

\* \* \*

Det är för hvarje eftertänksam tydligt, att en sådan stad som Stockholm aldrig kan eller får slå sig till ro på hvad den redan vunnit i religiös och kyrklig lifaktighet, så mycket mera som hufvudstaden i så väl det ena som det andra afseendet bör föregå hela landet med godt exempel. Såsom en afslutning till denna lilla skiss öfver Stockholms religiösa och kyrkliga förhållanden må det vara tillåtet att med några ord söka antyda ett och annat önskningsmål med hänsyn till dessa förhållanden. De torde för öfrigt framgå af det ofvan sagda.

Stockholm behöver, i den mån folkmängden ökas, pastoratens delning och samtidigt nya gudstjänstlokaler, men viktigare än detta är skoltvångets fullständiga och konsekventa tillämpning, ökning af de prästerliga krafterna för konfirmationsundervisning och dennas ledning i mera kyrkohistorisk anda, församlingsdiakonats införande samt ändtligen organ för bedrivande af högre religionsvetenskap och möjlighet för allmänheten att i lämplig form kunna systematiskt få del af dessa forskningars resultat. Detta torde ock vara det enda verksamma medlet att motarbeta all osund religiositet och ett öfverhandtagande sektväsen samt minska den i storstäderna så ofta förekommande och farliga klyftan mellan religionen och kulturen i allmänhet.

Såsom ett förhoppningsfullt tidens tecken i den sistnämnda riktningen torde man kanske hafva att anse den första religionsvetenskapliga kongressen, hvilken sammanträdde i Stockholm detta år den 31 aug.—4 sept. och som hade att glädja sig åt en efter förhållandena liflig anslutning från hufvudstadsbefolkningens och den ledande pressens sida.

Om denna lilla framställning af Stockholms religiösa och kyrkliga förhållanden kunnat bidra till att väcka intresset för dessa uppgifters lösning, så har den någon högre betydelse än att endast vara ett försök till ögonblicksfotografi af ifrågavarande förhållanden år 1897.

